

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

**EUROPSKI I NACIONALNI IDENTITET I DOŽIVLJAJ PRIJETNJE KAO
ODREDNICE SOCIJALNE DISTANCE I AGRESIVNIH PONAŠAJNIH NAMJERA
PREMA IZBJEGLICAMA**

Diplomski rad

Tina Pilipović

Mentor: Dr. sc. Ajana Löw

Zagreb, 2016.

Sadržaj

Uvod	1
Teorija međugrupne prijetnje.....	2
Nacionalni i europski identitet	4
Predrasude kod adolescenata	5
Cilj	7
Problemi	7
Hipoteze.....	7
Metoda	8
Sudionici	8
Postupak.....	8
Instrumenti	9
Rezultati.....	12
Rasprava	17
Zaključak	22
Literatura	23
Prilozi	29

Europski i nacionalni identitet i doživljaj prijetnje kao odrednice socijalne distance i agresivnih ponašajnih namjera prema izbjeglicama / European and national identity and perception of threat as determinants of social distance and aggressive behavioral tendencies towards refugees

Tina Pilipović

Cilj ovog istraživanja je bio ispitati doprinos europskog i nacionalnog identiteta te doživljaja prijetnje u objašnjenju socijalne distance i agresivnih ponašajnih namjera prema izbjeglicama kod adolescenata. Polazeći od teorije socijalnog identiteta i revidirane teorije međugrupne prijetnje te konteksta trenutne izbjegličke „krize“ u Europskoj uniji, prepostavili smo da će doživljaj prijetnje biti značajan prediktor socijalne distance i agresivnih ponašajnih namjera prema izbjeglicama u Europskoj uniji te da će taj odnos moderirati nacionalna, odnosno europska identifikacija. U istraživanju su sudjelovali učenici 3. razreda dviju zagrebačkih srednjih škola (N=278), a primijenjeni upitnik sadržavao je skale realne i simboličke prijetnje EU, nacionalnog i europskog identiteta, skalu socijalne distance, sociodemografska pitanja te kratak isječak članka u kojem je opisan napad na prihvatni centar za izbjeglice te tvrdnje kojima se ispitalo odobravanje takvih napada. Rezultati djelomično potvrđuju postavljene hipoteze. Sudionici koji izbjeglice percipiraju kao veću prijetnju EU pokazuju negativnije stavove prema izbjeglicama na oba kriterija, dok sudionici koji se više identificiraju sa svojom nacijom, a manje s Europom, pokazuju veću razinu socijalne distance. Nacionalni identitet značajno moderira odnos prijetnje EU i odobravanja napada na izbjeglice. Povezanost prijetnje i odobravanja napada na izbjeglice veća je kod sudionika s izraženim nacionalnim identitetom.

Cljučne riječi: izbjeglice, socijalna distanca, teorija prijetnje, nacionalni identitet, europski identitet

The objective of this study was to determine the contribution of European and national identity, as well as the perception of threat, in explaining social distance and aggressive behavioural tendencies towards refugees in adolescents. In light of social identity theory, revised threat theory and the context of the current refugee “crisis” in the European Union, we hypothesized that the perception of threat will significantly predict social distance and aggressive behavioural tendencies towards refugees, and that this correlation will be moderated by national and European identity, respectively. The participants in the study were third year students of 2 secondary schools in Zagreb (N=278). The questionnaire that was used consisted of realistic and symbolic threat to the EU scales, national and European identity scales, social distance scale, sociodemographic questions and a paragraph from a news article describing an attack on a refugee shelter, as well as items which measured the approval of such attacks. The results partially confirm the predicted hypotheses. Participants that perceive the refugees as more of a threat to the EU have shown more negative attitudes towards refugees when measured by either criterion variable, while participants who identify more with their nation, and less with Europe, show a higher level of social distance. European identity significantly moderates the relation between the threat to the EU and approval of attack on refugees. The correlation between the threat and the approval of attacks is stronger in those with a higher national identity.

Key words: refugees, social distance, threat theory, national identity, European identity

Uvod

„Suočavamo se s najvećom izbjegličkom i raseljeničkom krizom našeg doba. To nije samo kriza brojeva; to je također kriza solidarnosti.“ izjavio je Ban Ki Moon, glavni tajnik UN-a (UNHCR, 2016, str 5). Ovaj citat je objavljen u UNHCR-ovom izvješću o globalnim trendovima za 2015. godinu, zajedno sa statističkim podacima koji doista i pokazuju rekordan broj prisiljeno raseljenih osoba, čak 65.3 milijuna, 5.8 milijuna više nego 2014. Među njima je 21.3 milijuna izbjeglica i 3.2 milijuna tražitelja azila, dok su ostali raseljeni unutar svoje države. I dok, s izuzetkom Turske koja je broj 1, nijedna europska država nije među 10 najvećih država domaćina, Europa je u drugoj polovici 2015. doživjela dramatičan porast izbjeglica i imigranata koji su stizali preko Mediteranskog mora. Preko milijun ljudi je brodovima stiglo u Europu u 2015, oko polovice njih podrijetlom iz Sirije (UNHCR, 2016).

Većina izbjeglica Hrvatsku vidi kao samo još jednu zemlju kroz koju trebaju proći kako bi došli do svog krajnjeg cilja – neke druge, razvijenije europske države. Unatoč tome, podaci o tražiteljima azila u Hrvatskoj pokazuju da su ti brojevi u porastu. U prvom tromjesečju 2016. više osoba je zatražilo azil u Hrvatskoj nego u cijeloj 2015. godini – 782 u usporedbi s 545, međutim broj odobrenih azila ili supsidijarne zaštite i nije toliko različit – 176 u 1. tromjesečju 2016. u usporedbi s 168 u 2015. (MUP, 2016). Budući da je Hrvatska dio Europe, a pogotovo budući da je članica Europske Unije, moguće je da Hrvati kao prijetnju ne doživljavaju samo trenutne izbjeglice u Hrvatskoj, već u čitavoj Europi.

Unatoč velikim brojkama, trenutačni izbjeglički val u Europi je zapravo manji od onog izazvanog ratovima na području bivše Jugoslavije. Do prosinca 1995., 900 000 Bosanaca je postalo izbjeglicama u susjednim državama i državama zapadne Europe, dok je još dodatnih 1.3 milijuna bilo raseljeno unutar države (Cutts, 1999). Jasno je da je ključna razlika ta da u trenutačnom izbjegličkom valu izbjeglice dolaze s drugog kontinenta, no izgleda da su i predrasudni i ekskluzivistički stavovi i političke prakse sada više izraženi i da se radi o doživljaju veće prijetnje, a ne o zaista većoj populaciji izbjeglica i posljedično većoj stvarnoj prijetnji. Semyonov, Raijman, Tov i Schmidt (2004) su u Njemačkoj pokazali da je, umjesto stvarnog broja doseljenika, zapravo *percepirani* broj doseljenika povezan s percepcijom prijetnje i diskriminativnim

stavovima. Što je veća percipirana veličina populacije doseljenika, to je veća i percepcija prijetnje i podrška ekskluzivističkim praksama.

Teorija međugrupne prijetnje

U kontekstu teorije međugrupne prijetnje, međugrupna prijetnja se doživljava kada pripadnici jedne grupe percipiraju da je druga grupa u poziciji da im nanese štetu. Glavni razlog zašto je međugrupna prijetnja važna je destruktivna narav njezinih efekata na međugrupne odnose. Čak i kad prijetnja vanjske grupe vodi k neagresivnim ponašajnim odgovorima, kognitivni i afektivni odgovori će vjerojatno biti negativni. Percipirane prijetnje imaju stvarne posljedice, bez obzira na to jesu li te percepcije točne ili ne. Zbog toga se teorija međugrupne prijetnje ne bavi stvarnim prijetnjama koje vanjske grupe predstavljaju, već stupnjem u kojem postoji percepcija tih prijetnji (Stephan, Ybarra i Morrison, 2015).

U originalnoj verziji teorije međugrupne prijetnje, nazvanoj integrirana teorija prijetnje (Stephan i Stephan, 2000), uključena su 4 tipa prijetnji: realna prijetnja, simbolička prijetnja, negativni stereotipi te međugrupna anksioznost. Revidirana teorija međugrupne prijetnje (Stephan i Renfro, 2002) je reducirala broj prijetnji na 2 osnovna tipa – realnu i simboličku prijetnju. Zabrinutost o nanošenju fizičke povrede ili gubitku resursa nazivamo *realnom prijetnjom*, a zabrinutost o integritetu ili validnosti sustava vrijednosti nazivamo *simboličkom prijetnjom*. Realna prijetnja grupi je tako percipirana prijetnja moći, resursima i fizičkoj sigurnosti grupe, dok je simbolička prijetnja grupi percipirana prijetnja religiji, vrijednostima, normama, sustavu uvjerenja, ideologiji, moralu ili pogledu na svijet (Stephan i sur., 2015).

Razlike u moći grupa, prijašnji konflikti i relativna veličina grupe su faktori koji u većoj mjeri izazivaju percepciju realne nego simboličke prijetnje. Ti su faktori više povezani s mogućnošću grupa da naude jednoj drugoj te da kontroliraju vrijedne resurse, nego s razlikama u vrijednostima i vjerovanjima (Stephan i sur., 2015). U skladu s time, Dovidio i Esses (2001) navode da postoji velika mogućnost da će se imigrante percipirati kao realnu prijetnju, bez obzira na njihov imigracijski uspjeh: ako ih se ne percipira kao uspješne, vjerojatno je da će ih se percipirati kao prijetnju državnom ekonomskom prosperitetu. Ako su uspješni, percipira ih se kao konkurenciju za radna

mjesta i druge resurse. Stephen, Ybarra, Schwarzwald i Tur-Kaspa (1998), nadalje, predlažu da odnos prijetnji i predrasuda ovisi o prirodi odnosa vlastite i vanjske grupe. Ako su grupe u povijesti bile u konfliktu, onda bi realna prijetnja trebala biti snažan prediktor predrasuda, a ako su grupe iznimno različite u terminima vrijednosti, socijalnih normi i vjerovanja, onda bi simbolička prijetnja snažno predviđala predrasude. Da povijesno nastale razlike u kulturalnim vrijednostima bolje predviđaju simboličku prijetnju, pokazali su Rohman, Piontkowski i van Randenborgh (2006). U svojem istraživanju utvrdili su da je čitanje o grupi imigranata s vrijednostima koje se razlikuju od vrijednosti vlastite grupe povećalo percepciju simboličke prijetnje u odnosu na slučaj u kojem se vrijednosti opisanih imigranata nisu razlikovale od vrijednosti vlastite grupe. Percepcija realne prijetnje nije se promijenila promjenom tog opisa.

Dosadašnja istraživanja su se podosta bavila percepcijom prijetnje od imigranata kod većinske grupe te povezanosti doživljene prijetnje s predrasudama. Stephan, Renfro, Esses, White i Martin (2005) proveli su istraživanje koje je pokazalo kako postoji kauzalan odnos između percepcija prijetnji i negativnih stavova prema imigrantima, te da doživljena prijetnja ima karakter i prijetnje ekonomskim ugrožavanjem i ugrožavanjem identiteta. Pokazano je i kako propaganda kojoj je cilj induciranje percepcije realne i simboličke prijetnje vodi k povećanju negativnih stavova prema imigrantima (Schmuck i Matthes, 2014). Dosadašnja istraživanja pretežno su se bavila prijetnjom prema imigrantima¹, dok su studije s izbjeglicama² kao vanjskom grupom relativno rijetke. Jedno od rijetkih istraživanja Schweitzer, Perkoulidis, Krome, Ludlow i Ryan (2005) pokazalo je kako su oba tipa prijetnji prediktivna i za predrasudne stavove prema izbjeglicama, te kako je realna prijetnja snažniji prediktor od simboličke u predviđanju tih stavova.

---

¹ Imigrant je osoba koja je napustila svoju državu kako bi poboljšala kvalitetu svog života pronalaskom posla, ili u nekim slučajevima, u svrhu obrazovanja, sjedinjenja članova obitelji ili drugih razloga (UNHCR, 2016).

² Konvencija iz 1951. o statusu izbjeglica određuje da je izbjeglica netko tko se "zbog osnovanog straha od progona temeljem svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja, nalazi izvan zemlje svoje nacionalnosti, a ne može, ili se zbog takvog straha ne želi, staviti pod zaštitu te zemlje." (UNHCR, 1951, str 14).

Nacionalni i europski identitet

U istraživanjima se određenja europskog i nacionalnog identiteta prvenstveno oslanjaju na afektivnu psihološku komponentu. U skladu s time europski identitet najčešće se definira kao osjećaj pripadnosti, odnosno privrženosti Europi (Adam, Hafner-Fink i Uhan., 2002), dok termin nacionalni identitet opisuje pozitivnu, subjektivno važnu, emocionalnu povezanost s vlastitom nacijom (Tajfel i Turner, 1986). Iako definicija termina nacionalnog identiteta još uvijek nije razjašnjena, ističe se nekoliko koncepata. Među njima su sveukupne pozitivne emocije prema naciji (Crocker i Luhtanen, 1990; prema Blank i Schmidt, 2003), značajnost nacionalne identifikacije u cjelokupnom socijalnom identitetu pojedinca (Festinger, 1954) i subjektivno znanje, tj. svjesnost kojoj naciji pojedinac formalno pripada i kojoj želi pripadati (Schweigler, 1975).

Koncept značajnosti nacionalne identifikacije u socijalnom identitetu pojedinca je usko vezan uz teoriju socijalnog identiteta Tajfela i Turnera (1986) čija je centralna ideja da članstvo u grupama i kategorijama sačinjava važan element pojma o sebi i da su članovi grupe skloni pozitivno vrednovati vlastitu grupu u odnosu na relevantne vanjske grupe kako bi održali pozitivnu sliku o sebi. Pri operacionalizaciji nacionalnog, ali i europskog identiteta često se polazi od te teorije. U skladu s tim, prema Cinnirelli (1997), nacionalni identitet uključuje percipiranu važnost pripadanja svojoj naciji, socioemocionalnu konotaciju te pripadnosti i percepciju sličnosti i međuovisnosti samog sebe i drugih pripadnika iste nacije. Na isti način Cinnirella operacionalizira i europski identitet, koji uključuje percipiranu važnost pripadanja Europi, socioemocionalnu konotaciju te pripadnosti i percepciju sličnosti i međuovisnosti između samog sebe i drugih Europljana.

Istraživanja koja su se bavila odnosom europskog i nacionalnog identiteta dosad nisu dala konzistentne nalaze, međutim generalni zaključci ovih istraživanja su da nacionalni identitet ima tendenciju biti snažniji od europskog, a u nekim slučajevima je i u negativnoj vezi s europskim identitetom (Cinnirella i Hamilton, 2007; Deutsch, 2006; Kraus, 2008). Cinnirella (1997) u objašnjenju istodobne izraženosti europskog i nacionalnog identiteta koristi Turnerovu teoriju samokategorizacije (Turner, 1987), koja implicira da je istodobna izraženost oba identiteta uvjetovana samokategoriziranjem na

međusobno isključivim razinama apstrakcije (nacionalna nasuprot internacionalnoj razini kategorizacije). Kamenov, Jelić, Huić, Franceško i Mihić (2006) su na uzorcima pripadnika hrvatske i srpske nacionalnosti potvrdili ortogonalnost nacionalnog i europskog identiteta što znači da se mogu promatrati kao dvije nezavisne dimenzije. Također su pokazali da je na hrvatskom uzorku nacionalni identitet umjereno visoko izražen, a europski prosječno izražen.

Istraživanja su pokazala da identifikacija s vlastitom nacijom korelira s derogacijom imigrantskih grupa. Ovo je pokazano u istraživanjima u SAD-u (De Figueiredo i Elkins, 2003), Austriji, Mađarskoj, Poljskoj i Slovačkoj (Weiss, 2003) i Njemačkoj (Blank i Schmidt, 2003). Utvrđeni nalazi su u skladu s pretpostavkama teorije socijalnog identiteta. Imigranti predstavljaju vanjsku grupu, a želja pojedinaca da poboljšaju evaluacije vlastite grupe motivira ih da derogiraju vanjsku.

Predrasude kod adolescenata

Razvoj predrasuda je često opisivao kao nelinearan trend s povišenjem do 7. godine života, sniženjem do kraja osnovnoškolskog školovanja i ponovnim povišenjem u adolescenciji (Raabe i Beelman, 2011). Relativno malen broj istraživanja na adolescentima, koja su usto heterogena, trenutno ne pokazuju ikakav sistemski razvoj predrasuda u tom životnom razdoblju. Istraživanja su pokazala i da predrasude postaju sve više ovisne o socijalnom kontekstu i domeni u razdoblju adolescencije (Abrams, Rutland, Cameron i Marques, 2003). Primjerice, adolescenti koriste moralno rezoniranje kako bi odbili roditeljske norme kada je ekskluzija vanjskih grupa podržana tim normama, ali koriste socijalno konvencionalno rezoniranje kako bi potvrdili da je ekskluzija pripadnika vanjskih grupa opravdana kada je podržana od strane vršnjaka, pogotovo kada je ta ekskluzija bitna za očuvanje funkcioniranja grupa (Horn, 2008).

I obiteljske i vršnjačke norme su pokazale direktan utjecaj na dječje i adolescentske eksplicitne i implicitne predrasudne stavove prema vanjskim grupama (npr. Nesdale i Lawson, 2011). Da socijalne norme općenito snažno utječu na stavove i ponašanja pokazala su brojna istraživanja – na primjer, Sechrist i Stangor (2001) su pokazali da visoko predrasudne osobe iskazuju više negativnih stereotipa i socijalno su distanciraniji od pripadnika vanjske grupe kada vjeruju da njihovo mišljenje dijeli

većina. Moguće je da se u atmosferi straha i neprihvatanja izbjeglica i adolescenti u Hrvatskoj tome konformiraju.

Herman, Van Zalk i Kerr (2014) ističu kako je predrasude prema izbjeglicama i imigrantima važno istraživati u razdoblju adolescencije, budući da i socijalni identitet i odnosi s vršnjacima doživljavaju ključne promjene u tom razdoblju. Unatoč tome, takva istraživanja relativno su rijetka. Koliko nam je poznato, istraživanja predrasuda prema izbjeglicama nisu dosad provedena, dok je provedeno nekoliko studija predrasuda prema imigrantima. U istraživanju Kuhna (2004), predrasudni stavovi adolescenata prema imigrantima bili su povezani s visokom razinom nasilja prema imigrantima (Kuhn, 2004), a Velasco González, Verkuyten, Weesie i Poppe (2008) su utvrdili da simbolička prijetnja objašnjava negativne afektivne reakcije adolescenata prema muslimanskim imigrantima u Nizozemskoj. Barber, Fennelly i Torney-purta (2013) su na uzorku 14-godišnjaka iz 25 europskih zemalja pokazali da u 8 zemalja postoji povezanost nacionalizma i manje potpore imigrantskim pravima, a pokazalo se da je riječ o zemljama s većim doseljavanjem imigranata.

Istraživanja predrasuda prema izbjeglicama i imigrantima u Hrvatskoj su relativno rijetka. Istraživanje Bulat (1995) o stavovima hrvatske populacije prema raseljenim osobama i izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine vremenski je i situacijski specifično, te ne daje odgovor na pitanja koje naše istraživanje postavlja – cilj je bio odrediti dimenzije stereotipa i predrasuda. Župarić-Iljić i Gregurović (2012) bavile su se konstruiranjem skale stavova prema tražiteljima azila. Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes (2013), potaknuti pretpostavkom da će se povećati priljev stranih radnika nakon što Hrvatska postane članicom Europske unije, pokazali su da Hrvati imigrante umnogome percipiraju i kao socioekonomsku i kao sociokulturnu prijetnju te pokazuju visoku prosječnu socijalnu distancu.

S obzirom na trenutni izbjeglički val, općenitu prednost koja istraživanja daju imigrantima umjesto izbjeglicama u sličnim istraživanjima, te pogotovo s obzirom na nedostatak sličnih istraživanja u Hrvatskoj i na adolescentskoj dobi općenito, ovo istraživanje bi moglo pružiti vrijedne informacije o odnosu realne i simboličke prijetnje, kao i izraženosti nacionalnog i europskog identiteta, i socijalne distance i agresivnih ponašajnih namjera hrvatskih adolescenata.

Cilj

Glavni cilj ovog istraživanja je ispitati odrednice socijalne distance i agresivnih ponašajnih namjera prema izbjeglicama kod adolescenata. Kao potencijalni prediktori uključene su sociodemografske karakteristike, a s obzirom na trenutačnu situaciju porasta izbjeglica u Europskoj uniji, i percepcije prijjetnje koje izbjeglice predstavljaju u EU i europski i nacionalni identitet. Ispitani će biti i potencijalni moderatorski efekti europskog i nacionalnog identiteta na povezanost percepcija prijjetnji i stavova prema izbjeglicama.

Problemi

1. Ispitati doprinos sociodemografskih varijabli, europskog i nacionalnog identiteta te percepcija realne i simboličke prijjetnje EU u objašnjenju socijalne distance prema izbjeglicama i odobravanja napada na izbjeglice.
2. Ispitati moderatorske efekte europskog / nacionalnog identiteta na odnos percepcija realne i simboličke prijjetnje EU i socijalne distance / odobravanja napada na izbjeglice.

Hipoteze

1. Sociodemografske varijable, europski / nacionalni identitet, te realna i simbolička prijjetnja EU će značajno pridonositi objašnjenju varijance socijalne distance i odobravanja napada na izbjeglice. Pojedinci koji iskažu višu razinu europskog / nacionalnog identiteta te višu razinu percipirane realne i simboličke prijjetnje EU će iskazati i veću razinu socijalne distance i odobravanja napada na izbjeglice.
2. Europski / nacionalni identitet će biti moderator odnosa realne i simboličke prijjetnje EU i socijalne distance / odobravanja napada na izbjeglice, pri čemu će povezanosti biti veće što je veći rezultat na skali europskog / nacionalnog identiteta.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 278 sudionika, od toga 114 (41%) učenika 4. Gimnazije u Zagrebu i 164 (59%) učenika Tehničke škole Ruđera Boškovića u Zagrebu. Svi su sudionici bili učenici 3. razreda, u rasponu dobi od 16 do 19 ($M=16.85$). Većina sudionika je u vrijeme prikupljanja podataka imala 17 godina. Zbog neadekvatnog popunjavanja upitnika iz obrade je isključeno 10 sudionika. Od 268 sudionika čiji su odgovori uključeni u obradu, 174 (64.9%) je muškog spola, a 89 (33.2%) ženskog, dok 5 (1.9%) sudionika nije popunilo podatak o spolu. 112 (41.8%) su učenici gimnazije, a 156 (58.2%) učenici strukovne škole. Budući da se spol skoro u potpunosti preklapa sa vrstom škole ($r=-0.82$, $p<0.0$) – samo 2 sudionika ženskog spola su iz strukovne škole i samo 22 muškog spola iz gimnazije, varijablu spola smo isključili iz daljnje obrade jer je redundantna. Većina roditelja sudionika je visoko obrazovana (60.4%), dok je 37.7% roditelja završilo samo srednju školu. Životni standard sudionici u najvećoj mjeri procjenjuju prosječnim (51.1%) ili iznadprosječnim (38.1%). 94% sudionika planira upisati fakultet nakon završetka srednje škole. Kao što se može vidjeti iz deskriptivnih podataka u Tablici 1, sudionicima je religija umjereno važna te iskazuju umjereno snažnu želju za odlaskom raditi u inozemstvo.

Postupak

Podaci su prikupljeni grupnim anketiranjem u školama za vrijeme redovne nastave, u prosincu 2015. godine. Na samom početku sudionicima je objašnjena svrha istraživanja, objašnjeno je da je sudjelovanje dobrovoljno i anonimno i zamoljeni su za sudjelovanje. Svim učenicima je podijeljen pristanak u kojem je detaljno bilo objašnjeno o kakvom istraživanju se radi i pod kojim uvjetima. Sudionici su i prije i poslije same podjele pristanka mogli odbiti sudjelovati. Ukoliko su pristali na sudjelovanje, potpisali su pristanak. Pristanci su prikupljeni prije podjele samih upitnika. Nakon završetka ispunjavanja upitnika, sudionicima je dana mogućnost da postavljaju pitanja, podijeljena im je obavijest za roditelje te su zamoljeni da tu obavijest predaju roditeljima.

Instrumenti

Sudionici su ispunjavali upitnik koji se sastojao od više skala te demografskog upitnika, koji je uključivao spol, dob, obrazovanje roditelja, procjenu životnog standarda, planove za upis fakulteta nakon završetka srednje škole, želju za odlaskom u inozemstvo nakon završetka školovanja, važnost religije, te informiranost o situaciji s izbjeglicama. Plan upisa fakulteta nakon završetka srednje škole je postavljen kao jednostavno pitanje na koje su sudionici trebali odgovoriti s „Da“ ili „Ne“. Obrazovanje roditelja su procjenjivali na skali od 1 do 4, gdje je 1 označavalo osnovnu školu a 4 završeni fakultet ili više. Životni standard svoje obitelji su procjenjivali na skali od 1 do 5, gdje je 1 označavalo „znatno ispod prosjeka“ a 5 „znatno iznad prosjeka“. Želju za odlaskom raditi u inozemstvo nakon završetka školovanja i važnost religije u životu su procjenjivali na skali 1 do 7, gdje je 1 označavalo „nimalo to ne želim“ / „uopće mi nije važna“, a 7 „iznimno to želim“ / „jako mi je važna“. Informiranost o situaciji s izbjeglicama je procjenjivana pitanjem „Koliko ste često u zadnjih mjesec dana pročitali neku vijest vezanu uz izbjeglice?“, na koje su sudionici odgovarali na skali od 1 do 5, gdje je 1 označavalo „niti jednom“ a 5 „gotovo svaki dan“.

Upitnik je započinjao s tekstom koji je objašnjavao na što se odnosi pojam „izbjeglica“: „Pojam izbjeglica odnosi se na osobu koja se zbog osnovanog straha od progona temeljem svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja, nalazi izvan svoje zemlje, a ne može, ili se zbog straha ne želi, staviti pod zaštitu vlastite zemlje. U to se ubrajaju osobe koje su dobile izbjeglički status, te tražitelji azila (osobe koje su podnijele ili će tek podnijeti zahtjev za izbjegličkim statusom).“ Budući da se u cijelom upitniku upravo pojam „izbjeglica“ koristi kao podražajna riječ, cilj ovog pojašnjenja je bio pokušati osigurati da sudionici zaista iskažu stav prema izbjeglicama, a ne prema imigrantima koji se često u medijima s njima poistovjećuju.

Upitnik je sadržavao i kratak isječak članka koji je objavljen u rujnu 2015. na jednom internetskom novinskom portalu, u kojem je opisan napad na prihvatni centar za izbjeglice u Njemačkoj. Zadatak sudionika je bio da procjene svoje slaganje s 5 tvrdnji nakon što pročitaju isječak, na skali od 1 do 5, gdje je 1 označavalo „U potpunosti se ne slažem“ a 5 „U potpunosti se slažem“. Većina tvrdnji (4) je preuzeta iz

istraživanja Pehrsona, Gheorghiu i Ireland (2012), te je prevedena i prilagođena. Dodana je tvrdnja „Uzimajući u obzir okolnosti, ovakvi napadi su opravdani“. Čestice su po potrebi rekodirane s ciljem da na svim česticama veći rezultat označava veći stupanj odobravanja napada na izbjeglice. Ovih 5 tvrdnji na našem uzorku pokazuju zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike. Pouzdanost tipa unutarne konzistencije je 0.8, a faktorska analiza pokazuje jednodimenzionalnu strukturu, gdje 1 faktor objašnjava 57.17% varijance čestica.

Skale i njihova svojstva su detaljnije opisani u nastavku.

Skala nacionalnog identiteta (Cinnirella, 1997) konstruirana je kao mjera britanskog i talijanskog nacionalnog identiteta i proizlazi iz teorije socijalnog identiteta Tajfela i Turnera (1986). Ispituje identifikaciju s nacionalnom grupom kroz dimenzije kao što su percipirana važnost grupe, međugrupni odnosi i afektivni aspekt. Skala je prevedena na hrvatski jezik za potrebe primjene na hrvatskom uzorku. Sastoji se od 7 čestica u obliku pitanja, a odgovori su bili ponuđeni na skali od 1 do 5, gdje je 1 označavalo „Uopće ne“ a 5 „U potpunosti“. Kao podražaj korišten je izraz „pripadnik svoje nacije“ kako bi bili sigurni da ispitanici odgovaraju u skladu sa svojom nacionalnom pripadnošću (npr. „Koliko se osjećate kao pripadnik svoje nacije?“). Veći rezultat na skali ukazuje na višu razinu nacionalnog identiteta, tj. veću identifikaciju s pripadnicima vlastite nacije. Pouzdanost skale pokazala se visokom na uzorku građana grada Zagreba (Tofant, 2004), te na hrvatskom i srpskom uzorku (Kamenov i sur., 2006). Na našem uzorku pouzdanost skale je također visoka i iznosi 0.92. Faktorska analiza pokazala je jednodimenzionalnu strukturu, gdje jedan faktor objašnjava 67.46% varijance.

Skala europskog identiteta (Cinnirella, 1997) je ista skala kao i skala nacionalnog identiteta, samo što je u ovom slučaju podražajna riječ „Europljanin“. U istraživanju provedenom na hrvatskom i srpskom uzorku, pouzdanost skale je iznosila je 0.82, i potvrđena je njena jednodimenzionalna struktura (Kamenov i sur., 2006). Na našem uzorku pouzdanost skale je 0.8, te je također potvrđena jednodimenzionalna struktura, s ekstrahiranim jednim faktorom koji objašnjava 52.14% varijance.

Skala percipirane realne prijetnje i skala percipirane simboličke prijetnje su adaptirane verzije skala Stephana i sur. (1999; prema Schweitzer i sur., 2005). Svaka

ima po 7 čestica a format odgovora je 1-10. Adaptacija se odnosi na jezik, tj. mijenjanje podražajnih riječi. U ovom istraživanju korištene je podražajna riječ „EU“, a mjerena je percipirana prijetnja od strane izbjeglica. Promijenjen je i format odgovora, tako da su sudionici procjene davali na skali od 1 do 5, gdje je 1 označavalo „U potpunosti se ne slažem“ a 5 „U potpunosti se slažem“. Skala percipirane realne prijetnje mjeri stupanj u kojem pojedinci doživljaju prijetnju fizičkoj, materijalnoj ili socijalnoj dobrobiti vlastite grupe ili njezinim pripadnicima (npr. „Izbjeglice će dobiti više od EU nego što će doprinijeti.“). Skala percipirane simboličke prijetnje mjeri stupanj u kojem pojedinci doživljavaju prijetnju zbog percipiranih razlika u kulturalnim vrijednostima, moralu i vjerovanjima između sudionika i izbjeglica (npr. „Prihvati izbjeglice će potkopati europsku kulturu.“). Čestice su po potrebi rekodirane s ciljem da na svim česticama veći rezultat označava veću percepciju prijetnje. Na našem uzorku obje skale su pokazale zadovoljavajuću pouzdanost tipa unutarnje konzistencije, te je za obje potvrđena jednodimenzionalna struktura. Za skalu realne prijetnje EU Cronbach α iznosi 0.73 a jedan faktor objašnjava 43.32% varijance, dok za skalu simboličke prijetnje EU Cronbach α iznosi 0.78, dok jedan faktor objašnjava 40.02% varijance.

Međutim, rezultati na skalama realne i simboličke prijetnje na našem uzorku visoko međusobno koreliraju ($r=0,7$, $p<0.01$). Ta korelacija je još veća kada se provede korekcija za atenuaciju ($r=0.93$), s obzirom na koeficijente pouzdanosti (Murphy i Davidshofer, 1988). Zbog mogućih poteškoća s multikolinearnosti odlučili smo u analizi koristiti samo *ukupan rezultat objedinjene skale prijetnje*, koja uključuje i skalu realne prijetnje i skalu simboličke prijetnje. Za skalu ukupne percepcije prijetnje EU Cronbach α iznosi 0.85. Unatoč tome što faktorska analiza, kao što je to za očekivati, pokazuje dvofaktorsku strukturu, zbog već spomenutih potencijalnih poteškoća s multikolinearnosti skala je u analizi tretirana kao jednofaktorska. Nalaz o visokoj interkorelaciji realne i simboličke prijetnje nije neuobičajen (npr. Bizman i Yinon, 2001), a nije ni odluka o jednofaktorskom rješenju kako bi se izbjegao problem multikolinearnosti (Tausch, Hewstone, Kenworthy, Cairns, i Christ, 2007).

Originalna *Skala socijalne distance* (Bogardus, 1925) sadrži 7 izjava koje opisuju kontakt s ciljnom grupom koji se postupno povećava u stupnju intimnosti. Sudionici označavaju svoju spremnost da toleriraju svaki od tih stupnjeva. To je kumulativna Guttman skala – rezultat se bazira na kontaktu s najvećim stupnjem

intimnosti koji sudionik označi (Correll, Judd i Wittenbrink, 2010). Zadatak sudionika je bio da označe najviši stupanj intimnosti koji bi bili spremni prihvatiti s nekime tko je izbjeglica. Skala korištena u ovom istraživanju je prilagođena uzorku – srednjoškolicima, te predmetu istraživanja, te sadrži 6 izjava, tj. stupnjeva („Da živimo u istoj državi“ – „Da stupimo u brak“). Rezultati na skali su rekodirani tako da viši rezultat ukazuje na viši stupanj socijalne distance, tj. na niži stupanj intimnosti koji bi sudionici bili spremni prihvatiti.

Rezultati

Uvid u deskriptivne karakteristike korištenih mjera u tablici 1 pokazuje da sudionici u prosjeku iskazuju umjerenu razinu odobravanja napada na izbjeglice ($M=2.247$, $TR=1-5$). Razina socijalne distance prema izbjeglicama koju sudionici u prosjeku pokazuju je umjereno visoka ($M=3.55$, $TR=1-6$), no varijabilitet je također visok ($SD=1.641$), što nam govori da se sudionici međusobno podosta razlikuju u stupnju bliskosti koji bi bili spremni prihvatiti s nekime tko je izbjeglica.

Tablica 1

Deskriptivne vrijednosti kontinuiranih varijabli uključenih u istraživanje

	<i>min</i>	<i>max</i>	<i>TR</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Obrazovanje roditelja	1	4	1-4	3.58	0.55
Životni standard	1	5	1-5	3.35	0.73
Želja za odlaskom u inozemstvo	1	7	1-7	4.82	1.92
Važnost religije	1	7	1-7	4.26	2.22
Informiranost o situaciji s izbjeglicama	1	5	1-5	3.16	1.20
Odobranje napada na izbjeglice	1	4.8	1-5	2.25	0.95
Socijalna distanca	1	6	1-6	3.55	1.64
Percepcija realne prijetnje EU	1	5	1-5	2.85	0.77
Percepcija simboličke prijetnje EU	1.71	5	1-5	3.39	0.70
Ukupna percepcija prijetnje EU	1.43	5	1-5	3.12	0.67
Europski identitet	1	5	1-5	3.15	0.82
Nacionalni identitet	1	5	1-5	3.60	1.02

41.4% sudionika je odabralo srednju vrijednost „da idemo u isti razred“, što znači da ne bi prihvatili izbjeglicu kao prijatelja, rođaka ili bračnog partnera. 12.3% je označilo donju krajnju vrijednost „da živimo u istoj državi, dok je samo 22.8% odabralo gornju krajnju vrijednost „da stupimo u brak“.

Umjerena je i prosječna razina percepcije realne prijetnje EU ($M=2.852$, $TR=1-5$), dok je prosječna razina percepcije simboličke prijetnje EU umjereno visoka ($M=3.391$, $TR=1-5$). Iz toga proizlazi da sudionici izbjeglice doživljavaju više kao prijetnju na simboličkoj, nego na realnoj razini. Sudionici su u prosjeku pokazali umjerenu razinu europskog identiteta ($M=3.145$, $TR=1-5$), i nešto višu razinu nacionalnog identiteta ($M=3.599$, $TR=1.015$).

Kako bi odgovorili na probleme ovog istraživanja provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize s dva različita kriterija: odobravanjem napada na izbjeglice i socijalnom distancom prema izbjeglicama. Svaka od analiza provedena je u 4 koraka, s istim uvrštenim prediktorima u obje analize. Varijable su prije provedbe analize centrirane, kako bi minimizirali utjecaj multikolinearnosti na procjenu regresijskih koeficijenata (Aiken i West, 1991). Pretpostavke za opravdano korištenje ove analize su zadovoljene. Korelacije između svih prediktorskih i kriterijskih varijabli prikazane su u Prilogu A.

U prvom su koraku regresijske analize uključene demografske varijable, među njima i 2 dihotomne varijable (dummy varijable): varijabla koja razlikuje učenike gimnazije od učenika strukovne škole te varijabla koja razlikuje sudionike koji su se izjasnili kako žele upisati fakultet nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja od onih koji su se izjasnili kako to ne žele. Ostatak demografskih varijabli uključuju obrazovanje roditelja, životni standard, želju za odlaskom raditi u inozemstvo nakon završetka školovanja, važnost religije u životu i informiranost o situaciji s izbjeglicama. U drugom koraku su dodane varijable nacionalnog i europskog identiteta, a u trećem varijabla percipirane prijetnje EU. U četvrtom i posljednjem koraku provjereni su moderatorski efekti europskog / nacionalnog identiteta na odnos percepcije prijetnje EU i kriterija, tako što su uvedene 2 interakcijske varijable: prijetnja EU x europski identitet i prijetnja EU x nacionalni identitet. Kako bi grafički prikazali dobiveni moderatorski efekt, korišteni su postupci koje opisuju Aiken i West (1991) i Dawson (2014).

U tablici 2 prikazani su rezultati hijerarhijske regresijske analize u predviđanju odobravanja napada na izbjeglice. U skladu s očekivanjima, rezultati pokazuju da sociodemografske varijable značajno pridonose objašnjenju varijance kriterija. Prvi blok prediktora objašnjava 16% varijance, s 2 prediktora koja imaju statistički značajan samostalni doprinos: dihotomna varijabla koja razlikuje učenike gimnazije od učenika strukovne škole ($\beta=0.33$, $p<0.01$) i životni standard ($\beta=0.19$, $p<0.01$). Sudionici iz strukovne škole te oni koji su životni standard svoje obitelji procijenili višim, u većoj mjeri odobravaju napad na izbjeglice od sudionika iz gimnazije i onih koji su životni standard svoje obitelji procijenili nižim. U suprotnosti s očekivanjima, uvođenje varijabli nacionalnog i europskog identiteta u 2. koraku nije značajno povećalo postotak objašnjene varijance kriterija. Uvođenjem varijable prijetnje u 3. koraku, postotak objašnjene varijance se povećao za značajnih 23% ($\beta=0.54$, $p<0.01$). Sudionici koji izbjeglice percipiraju kao veću prijetnju EU, u većoj razini odobravaju napad na izbjeglice.

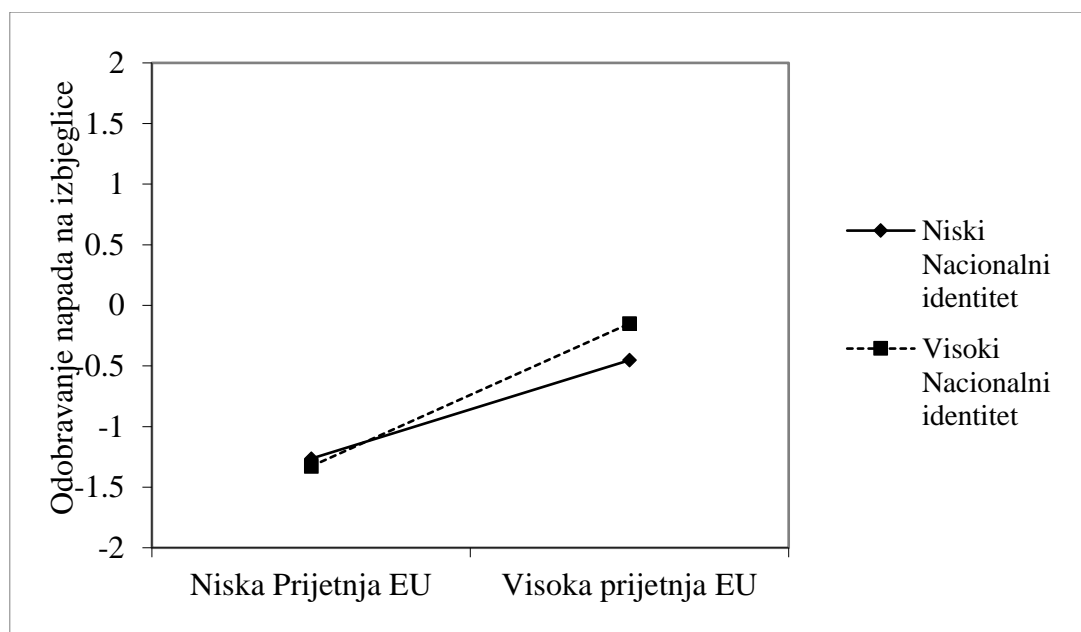
Tablica 2

Rezultati hijerarhijske regresijske analize u predviđanju odobravanja napada na izbjeglice

Prediktori	1. korak	2. korak	3. korak	4. korak
	β	β	β	β
Vrsta škole	.33**	.31**	.17**	.15**
Upis fakulteta	.03	.02	.06	.07
Obrazovanje roditelja	-.01	.01	.02	.01
Životni standard	.19**	.18**	.11*	.09
Želja za odlaskom u inozemstvo	-.07	-.01	.02	.04
Važnost religije	.10	.06	-.03	-.02
Informiranost	.03	.02	.01	-.01
Nacionalni identitet		.15	.04	.06
Europski identitet		-.10	-.03	-.04
Prijetnja			.54**	.55**
Prijetnja x Europski identitet				.05
Prijetnja x Nacionalni identitet				-.11*
Ukupni model				
R ²	.16	.18	.41	.42
Korigirani R ²	.14	.15	.38	.39
F	7.04**	6.04**	17.29**	15.28**
ΔR^2	.16	.02	.23	.02
ΔF	7.04**	2.29	97.89**	3.50*

** $p<0,01$; * $p<0,05$

Uvođenje interakcijskih varijabli u posljednjem koraku je značajno povećalo postotak objašnjene varijance kriterija za 3.5%, a uvid u samostalni doprinos interakcijskih varijabli govori nam da interakcija prijetnje i nacionalnog identiteta samostalno značajno pridonosi objašnjenju varijable kriterija. To upućuje na postojanje moderatorskog efekta nacionalnog identiteta na odnos prijetnje EU i odobravanja napada na izbjeglice, i to u smjeru koji je u skladu s očekivanjima - povezanost prijetnje i odobravanja napada veća je kod sudionika s izraženim nacionalnim identitetom. Kao što je vidljivo iz Slike 1, kod sudionika koji u manjoj mjeri percipiraju izbjeglice kao prijetnju nema razlike u razini odobravanja napada na izbjeglice s obzirom na njihovu razinu nacionalnog identiteta. Kod sudionika koji izbjeglice u većoj mjeri doživljavaju kao prijetnju, postoji razlika u odobravanju napada na izbjeglice s obzirom na njihovu razinu nacionalnog identiteta – sudionici s višim nacionalnim identitetom pokazuju veću razinu odobravanja napada. Ukupni model objašnjava 39% varijance kriterijske varijable odobravanje napada na izbjeglice.

Slika 1.

Grafički prikaz moderatorskog efekta nacionalnog identiteta na povezanost percipirane prijetnje EU i odobravanja napada na izbjeglice

U tablici 3 su prikazani rezultati hijerarhijske regresijske analize u predviđanju socijalne distance prema izbjeglicama. I u objašnjenju varijance ovog kriterija, sociodemografske varijable imaju statistički značajan doprinos i objašnjavaju 14% varijance. Osim dihotomne varijable koja razlikuje učenike gimnazije od učenika strukovne škole ($\beta=0.23$, $p<0.01$) i životnog standarda ($\beta=0.24$, $p<0.01$), samostalan doprinos u objašnjenju varijance kriterija u ovom bloku prediktora ima i važnost religije u životu ($\beta=0.21$, $p<0.01$) i varijabla koja razlikuje sudionike koji su se izjasnili kako žele upisati fakultet nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja od onih koji su se izjasnili kako to ne žele ($\beta=0.14$, $p<0.05$).

Tablica 3

Rezultati hijerarhijske regresijske analize u predviđanju socijalne distance prema izbjeglicama

Prediktori	1. korak β	2. korak β	3. korak β	4. korak β
Vrsta škole	.23**	.17**	.05	.06
Upis fakulteta	.14*	.13*	.15**	.15**
Obrazovanje roditelja	-.05	-.03	-.01	-.01
Životni standard	.24**	.20**	.14*	.15**
Želja za odlaskom u inozemstvo	-.01	.10	.13*	.12*
Važnost religije	.21**	.12	.03	.02
Informiranost	-.01	-.02	-.05	-.04
Nacionalni identitet		.31**	.19**	.17*
Europski identitet		-.21**	-.13*	-.12*
Prijetnja			.50**	.50**
Prijetnja x Europski identitet				-.07
Prijetnja x Nacionalni identitet				-.02
Ukupni model				
R ²	.17	.23	.42	.42
Korigirani R ²	.14	.20	.40	.40
F	7.14**	8.38**	17.90**	15.157**
ΔR^2	.17	.07	.19	.01
ΔF	7.14**	10.78**	79.77**	1.26

** $p<0,01$; * $p<0,05$

Sudionici koji pokazuju višu razinu socijalne distance prema izbjeglicama su učenici strukovne škole, višeg životnog standarda, religiju procjenjuju kao važnijom u svojem životu i ne planiraju upisati fakultet nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja. Uvođenjem drugog bloka varijabli, postotak objašnjene varijance kriterija

povećava se za značajnih 7%, sa samostalnim doprinosom i nacionalnog ($\beta=0.31$, $p<0.01$) i europskog identiteta ($\beta=-0.21$, $p<0.01$). Ovakav rezultat pokazuje da sudionici koji iskazuju višu razinu nacionalnog identiteta i nižu razinu europskog identiteta, iskazuju i višu razinu socijalne distance prema izbjeglicama. U 3. koraku je uvedena varijabla prijetnje, što je povećalo postotak objašnjene varijance za značajnih 19% ($\beta=0.50$, $p<0.01$). Sudionici koji izbjeglice percipiraju kao veću prijetnju EU, iskazuju veću razinu socijalne distance prema njima. Uvođenje interakcijskih varijabli u posljednjem koraku nije značajno povećalo postotak objašnjene varijance kriterija, što negira postojanje moderatorskog efekta percepcije prijetnje na odnos europskog / nacionalnog identiteta i socijalne distance. Ukupni model objašnjava 40% varijance kriterijske varijable socijalne distance prema izbjeglicama.

S obzirom na većinsko poklapanje učenika gimnazije i sudionika ženskog spola te učenika strukovne škole i sudionika muškog spola, testirali smo i spolnih razlike na uzorku učenika gimnazije. Pokazalo se da nema statistički značajne razlike ni u razini odobravanja napada ($t=-1.32$, $p>0.05$) ni u razini socijalne distance ($t=1.01$, $p>0.05$).

Rasprava

Istraživanjem smo željeli utvrditi odrednice socijalne distance i agresivnih ponašajnih namjera prema izbjeglicama kod adolescenata u Hrvatskoj. Pritom smo pošli od integrirane teorije prijetnje, teorije socijalnog identiteta te trenutne situacije izbjegličke „krize“, te kao potencijalne prediktore, osim sociodemografskih varijabli, uključili percepciju prijetnje koje izbjeglice predstavljaju Europskoj uniji te dva aspekta socijalnog identiteta – europski i nacionalni identitet.

Sudionici u ovom istraživanju su iskazali negativnije stavove prema izbjeglicama na kriteriju socijalne distance nego na kriteriju odobravanja napada na izbjeglice. Moguće je da je ovakav nalaz uzrokovan razlikom u načinu ispitivanja tih stavova. Kriterij odobravanja napada ih je mjerio na izravniji način, što je moglo izazvati socijalno poželjnije odgovaranje. Što se tiče percepcija prijetnji, iskazali su da izbjeglice više doživljaju kao prijetnju vrijednostima, religiji i sustavu uvjerenja nego kao prijetnju moći i ekonomskim resursima. Visoka razina percipirane simboličke prijetnje može se objasniti činjenicom da izbjeglice koje dolaze u Europu tijekom

trenutnog izbjegličkog vala predstavljaju grupu koja je kulturološki značajno različita od Hrvata i drugih Europljana. Ovi rezultati su podosta drugačiji od rezultata koje su dobili Čačić-Kumpes i sur. (2013), koji su pokazali da Hrvati imigrante doživljavaju i kao socioekonomsku i sociokulturalnu prijjetnju, s tim da ih kao sociokulturalnu prijjetnju posebno doživljavaju stariji sudionici, iz čega bismo mogli pretpostaviti da će adolescenti manje percipirati izbjeglice kao sociokulturalnu, tj. simboličku prijjetnju. Međutim, to istraživanje je provedeno u drugačijem vremenskom periodu te je ispitivan stav prema imigrantima, ne izbjeglicama. Također, Mesić i Bagić (2011) su pokazali da je prosječan Hrvat znatno manje sklon kulturnoj različitosti u svom društvu od prosječnog Europljanina, te da mladi u Hrvatskoj, za razliku od mladih u drugim državama Europe, ne pokazuju veći stupanj prihvaćanja kulturnih različitosti od osoba starije dobi. Takav stav prema kulturnim različitostima bi mogao utjecati na percepciju izbjeglica kao simboličke prijjetnje.

Prva postavljena hipoteza, koja se odnosila na prediktore socijalne distance i odobravanje napada na izbjeglice, je samo djelomično potvrđena. Sociodemografske varijable pokazale su se kao značajan skup prediktora za obje kriterijske varijable, ali samo neke od njih samostalno tome pridonose. Oba kriterija samostalno predviđa škola koju sudionik pohađa - učenici strukovne škole pokazuju negativnije stavove prema izbjeglicama od učenika gimnazije. Iako građanski odgoj još uvijek nije sustavno uveden u hrvatske škole, on je ipak kroz određene predmete dio programa koji se uči u gimnazijama. Kroz taj program se učenike poučavaju i tolerancija i multikulturalnost, što je mogući uzrok ovakvog nalaza. Za objašnjenje nalaza da učenici tehničke škole pokazuju negativnije stavove prema izbjeglicama može biti važna i činjenica da su njihovi roditelji obično nižeg socijalnog statusa, pogotovo u terminima obrazovanja, te samim time manje u mogućnosti prenijeti znanje i kulturalnu osviještenost svojoj djeci. Međutim, budući da su sudionici koji pohađaju strukovnu školu velikom većinom muškog spola, a sudionici koji pohađaju gimnaziju većinom ženskog, ne možemo donijeti zaključak da je samo vrsta škole povezana sa stavovima prema izbjeglicama. Ovakvi rezultati mogli bi ukazivali da muški sudionici pokazuju veću razinu negativnih stavova prema izbjeglicama, što bi bilo u skladu s rezultatima Schweitzera i suradnika (2005), koji su isti nalaz dobili na studentima u Australiji. Ipak, analiza spolnih razlika

na uzorku učenika gimnazije je pokazala da nema razlike ni u razini odobravanja napada ni u razini socijalne distance.

Životni standard sudionika samostalno predviđa odobravanje napada na izbjeglice i socijalnu distancu – sudionici višeg životnog standarda više odobravaju napad na izbjeglice i pokazuju višu razinu socijalne distance prema njima. Taj nalaz je u kontrastu s istraživanjima koji pokazuju da osobe nižeg socioekonomskog statusa iskazuju više predrasuda (npr. Carvacho i sur., 2013). Moguće je da su učenici više socioekonomskog statusa manje u mogućnosti empatizirati sa socijalno ugroženim skupinama, a za empatiju je pokazano da ima značajan direktan efekt na generalizirane predrasude (Bäckström i Björklund, 2007). Važnost religije se pokazao kao značajan samostalan prediktor samo u slučaju kriterija socijalne distance. Religioznost i predrasudni stavovi su u mnogim istraživanjima pokazali pozitivnu povezanost, npr. meta-analiza je pokazala pozitivnu vezu između religioznosti i rasnih predrasuda (Hall, Matz i Wood, 2010). Međutim, u tu povezanost su uključeni i neki drugi faktori, pa su tako Johnson i sur. (2011) pokazali da je desničarska autoritarnost (RWA) potpuni medijator veze između religioznosti i rasnih predrasuda. Ako uzmemo u obzir da je jedna od subkomponenata RWA konvencionalizam, vjerovanje da postoje određeni, nepogrešivi set vrijednosti i morala kojih se treba pridržavati (Mavor i sur., 2010; prema Johnson i sur., 2011), to objašnjenje odnosa između religioznosti i predrasuda bi moglo objasniti i naš dobiveni nalaz. Još jedna sociodemografska varijabla se pokazala kao značajan prediktor socijalne distance – dihotomna varijabla koja razlikuje učenike koji planiraju upisati fakultet nakon završetka srednje škole od onih koji to ne planiraju. Učenici koji nemaju planove za upis fakulteta su pokazali veću razinu socijalne distance, što je vjerojatno ponovno povezano s vrstom škole koju pohađaju i vrijednosti koje im škola i roditelji usađuju.

Nadalje, nacionalni i europski identitet značajno predviđaju socijalnu distancu prema izbjeglicama, no u suprotnim smjerovima. Sudionici koji iskazuju višu razinu nacionalnog identiteta pokazuju višu socijalnu distancu, dok sudionici koji se u većoj mjeri identificiraju s Europom pokazuju nižu razinu socijalne distance. Iako smjer povezanosti europskog identiteta i socijalne distance nije u skladu s postavljenom hipotezom, moguće ga je objasniti specifičnošću europskog identiteta i toga tko se i zašto u Hrvatskoj najviše identificira s Europom. Naša hipoteza je temeljena na

trenutačnoj situaciji tijekom koje velik broj izbjeglica dolazi u EU, te zbog toga može predstavljati prijatnju EU, za koju smo vjerovali da će ju snažnije doživjeti sudionici koji se više identificiraju s Europom te zbog toga iskazati veću socijalnu distancu prema izbjeglicama. Međutim, Europska unija se generalno percipira kao promotor kozmopolitalizma i multikulturalnosti (Licata i Klein, 2002) u skladu s čijim vrijednostima bi bilo i prihvaćanje izbjeglica, a pretpostavljamo da se mnogi koji se identificiraju s Europom, identificiraju s Europskom unijom i njenim načelima.

Nalaz o suprotnim smjerovima povezanosti nacionalnog i europskog identiteta sa socijalnom distancom nam govori da je u pozadini tih povezanosti nešto više od teorije socijalnog identiteta, prema kojoj je derogacija vanjske grupe povezana s željom da se poboljša evaluacija unutarnje grupe (Tajfel i Turner, 1986). Za europski identitet to bi mogle biti već spomenute liberalne vrijednosti Europske unije, dok za nacionalni već spomenuta desničarska autoritarnost (RWA). I autoritarnost, koju su u psihologiju uveli Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson i Sanford (1950), i desničarska autoritarnost, koju je kao prerađeni koncept uveo Altemeyer (1981), su značajno povezani s nacionalnom identifikacijom (Blank, 2003; Roccas, Schwartz i Amit, 2010). Za RWA je pokazano da je u pozitivnoj korelaciji s predrasudama prema imigrantima (Roets, Van Hiel, i Cornelis, 2006; prema Crowson, 2010) i neprijateljstvom prema tražiteljima azila (Nickerson i Louis, 2008)

Percepcija prijatnje je značajan prediktor i socijalne distance i odobravanja napada na izbjeglice. Smjer tih povezanosti je u skladu s očekivanjima - što više sudionici percipiraju izbjeglice kao prijatnju, to iskazuju višu razinu socijalne distance i odobravanja napada na izbjeglice. Prijatnja EU se za oba kriterija pokazala kao prediktor s najvećim samostalnim doprinosom, čemu je zasigurno razlog i spajanje skala realne i simboličke prijatnje. Zbog potencijalnog problema multikolinearnosti, nismo ispitali prediktorski efekt realne i simboličke prijatnje zasebno, kao što je to originalno postavljeno u problemu. Dosadašnja istraživanja su uglavnom povezanost tih dviju vrsta prijatnje s predrasudnim stavovima ispitala zasebno. Češće je dobiveno da je realna prijatnja bolji prediktor predrasuda prema imigrantima (npr. Schweitzer i sur., 2005; Mayda, 2006), iako su na primjer Velasco González i sur. (2008) pokazali da predrasude prema muslimanima, koji su usporedivi s izbjeglicama iz trenutačnog izbjegličkog vala jer su mnogi od njih muslimanske vjere ili ih se tako doživljava,

predviđa simbolička, ali ne i realna prijetnja. U svakom slučaju nije iznenađujuće da je percepcija prijetnje koja objedinjuje realnu i simboličku prijetnju snažan prediktor socijalne distance i odobravanja napada na izbjeglice.

Druga hipoteza se odnosila na potencijalne moderatorske efekte europskog / nacionalnog identiteta na odnos percepcije prijetnje i kriterija, te je ta hipoteza također djelomično potvrđena. Europski identitet se nije pokazao kao značajan moderator ni u jednom slučaju, dok se nacionalni identitet pokazao kao moderator prijetnje EU i odobravanja napada na izbjeglice. Smjer te moderacije je u skladu s očekivanjima, povezanost prijetnje i odobravanja napada veća je kod sudionika s izraženim nacionalnim identitetom, iako je kod obje skupine sudionika ta povezanost pozitivna, tj. sudionici koji izbjeglice više doživljavaju kao prijetnju, u većoj mjeri odobravaju napade na njih. Takav nalaz je u skladu s nalazom istraživanja koje su proveli Bizman i Yinon (2001), u kojem su na sličan način ispitivali moderatorski efekt identifikacije s vlastitom grupom na odnos percepcija prijetnji i predrasudnih stavova. Međutim, oni su dobili da to vrijedi samo za realnu prijetnju, te je moderatorski efekt identifikacije s vlastitom grupom bio još snažniji.

Jedno od ograničenja ovog istraživanja je ranije spomenuta neravnomjerna raspodjela sudionika po spolu u školama - većina ženskih sudionika je iz gimnazije, dok je velika većina muških sudionika iz strukovne škole. To je onemogućilo razlikovanje efekta spola i škole, zbog čega je varijabla spola isključena iz obrade. Pitanje je također je li zaista zahvaćen stav prema izbjeglicama. Unatoč objašnjenju pojma na samom početku upitnika i zadanoj uputi, ne možemo sa sigurnošću znati da su sudionici slušali i pročitali to objašnjenje. Čak i ako jesu, opet je upitno jesu li upitnik popunjavali imajući na umu samo izbjeglice ili i migrante s ratom nepogođenih područja. U budućim istraživanjima koja će imati za cilj zahvatiti stav prema izbjeglicama bilo bi dobro provjeriti shvaćanje sudionika.

Još jedno moguće ograničenje ovog istraživanja je eksplicitno ispitivanje predrasuda, te bi bilo zanimljivo vidjeti do kakvih rezultata bi dovelo implicitno ispitivanje, pogotovo uzimajući u obzir nalaz da djeca već u kasnom djetinjstvu počinju kontrolirati svoje predrasudne odgovore i svjesno evaluirati različite socijalne grupe jednako, u skladu sa socijalnim normama jednakosti (Raabe i Beelmann, 2011).

Konačno, ovo istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku te se zbog toga rezultati ne mogu generalizirati na opću populaciju adolescenata u Hrvatskoj, no mogu se tretirati kao smjernice za neka buduća istraživanja i praktične primjene. Ukoliko bi izbjeglice trebalo integrirati u hrvatske srednje škole, ovi rezultati upućuju kako je moguće da bi manji otpor od vršnjaka doživjeli u gimnazijama u usporedbi sa strukovnim školama, iako je za jedan takav zaključak potrebno provesti dodatna istraživanja s većim uzorkom škola i ravnomjernijom raspodjelom muških i ženskih sudionika po školama. Budući da se pokazalo kako sudionici izbjeglice više percipiraju kao prijetnju vrijednostima, sustavu uvjerenja, religiji i moralu nego ekonomskim resursima, rezultati impliciraju kako bi se tu percepciju trebalo pokušati mijenjati ukoliko bi za cilj imali smanjenje negativnih stavova adolescenata prema izbjeglicama. Za mijenjanje te percepcije koristan bi bio sustavan građanski odgoj u školama koji bi učenicima omogućio usvajanje vrijednosti, stavova i znanja iz područja društva, kulture i ljudskih prava, te na taj način poticao informiranost, toleranciju i međukulturalno prihvaćanje.

Zaključak

Glavni cilj ovog istraživanja bio je utvrditi odrednice socijalne distance i agresivnih ponašajnih namjera prema izbjeglicama kod adolescenata u Hrvatskoj. Polazeći od integrirane teorije prijetnje, teorije socijalnog identiteta te trenutne situacije izbjegličke „krize“, kao potencijalne prediktore uključili smo sociodemografske varijable, percepciju prijetnje koje izbjeglice predstavljaju Europskoj uniji, te europski i nacionalni identitet. Također smo ispitali ulogu ta dva aspekta socijalnog identiteta kao moderatora veza između percepcije prijetnje i socijalne distance / odobravanja napada na izbjeglice.

Naši rezultati su samo djelomično potvrdili postavljene hipoteze. Sociodemografske karakteristike su značajna determinanta stavova prema izbjeglicama, međutim samostalni doprinosi pojedinih karakteristika se razlikuju s obzirom na definiranu kriterijsku varijablu. Pokazalo da učenici strukovne škole i oni višeg životnog standarda pokazuju višu razinu socijalne distance i odobravanja napada na izbjeglice, dok oni koji religiju procjenjuju kao važnijom u svojem životu pokazuju samo višu razinu socijalne distance. Nacionalni i europski identitet su se također

pokazali kao značajni prediktori samo u predviđanju socijalne distance. Pri tome su viši nacionalni i niži europski identitet u vezi s iskazivanjem veće socijalne distance, što je suprotno očekivanjima i upućuje na to da je moguće da je u pozadini tih povezanosti nešto više od teorije socijalnog identiteta. Za europski identitet to bi mogla biti sklonost liberalnim vrijednostima Europske unije, a za nacionalni identitet desničarska autoritarnost (RWA). Percepcija prijetnje je značajan prediktor i socijalne distance i odobravanja napada na izbjeglice - što više sudionici percipiraju izbjeglice kao prijetnju, to iskazuju veću razinu socijalne distance i odobravanja napada na izbjeglice.

Europski identitet se nije pokazao kao značajan moderator ni u jednom slučaju, dok se nacionalni identitet pokazao kao moderator odnosa percepcije prijetnje EU i odobravanja napada na izbjeglice. Povezanost prijetnje EU i odobravanja napada na izbjeglice veća je kod sudionika s izraženim nacionalnim identitetom.

Literatura

- Abrams, D., Rutland, A., Cameron, L. i Marques, J. M. (2003). The development of subjective group dynamics: When ingroup bias gets specific. *British journal of developmental psychology*, 21(2), 155–176.
- Adam, F., Hafner-Fink, M. i Uhan, S. (2002.), Public conceptions and images of the European Union: the case of Slovenia. *Innovation*, 15 (2), 133-147.
- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J. i Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper and Row.
- Aiken, L. S. i West, S. G. (1991). *Multiple regression: Testing and interpreting interactions*. London: SAGE Publications.
- Altemeyer, B. (1981) *Right-wing authoritarianism*. University of Manitoba Press.
- Bäckström, M. i Björklund, F. (2007). Structural Modeling of Generalized Prejudice. *Journal of Individual Differences*, 28(1), 10–17.
- Barber, C., Fennelly, K. i Torney-purta, J. (2013). Nationalism and support for immigrants' rights among adolescents in 25 countries. *Applied developmental science*, 17(2), 60-75.
- Bizman, A., i Yinon, Y. (2001). Intergroup and interpersonal threats as determinants of prejudice: The moderating role of in-group identification. *Basic and applied social psychology*, 23(3), 191–196.

- Blank, T. i Schmidt, P. (2003). National identity in a united Germany: Nationalism or patriotism? An empirical test with representative data. *Political Psychology*, 24 (2).
- Blank, T. (2003). Determinants of national identity in East and West Germany: an empirical comparison of theories on the significance of authoritarianism, anomie, and general self-esteem. *Political psychology*, 24(2), 259–288.
- Bogardus, E. S. (1925). Measuring social distances. *Journal of applied sociology*, 9, 299-308.
- Bulat, N. (1995). Dimenzije stereotipova i predrasuda u odnosu na raseljene osobe i izbjeglice iz Bosne i Hercegovine. *Migracijske teme: časopis za istraživanje migracija i narodnosti*, 11(2), 151-173.
- Carvacho, H., Zick, A., Haye, A., González, R., Manzi, J., Kocik, C., i Bertl, M. (2013). On the relation between social class and prejudice: The roles of education, income, and ideological attitudes. *European journal of social psychology*, 45, 272–285.
- Cinnirella, M. (1997). Towards a European identity? Interactions between the national and European social identities manifested by university students in Britain and Italy. *British journal of social psychology*, 36(1), 19-31.
- Cinnirella, M. i Hamilton S. (2007). Are all Britons reluctant Europeans? Exploring european identity and attitudes to europe among citizens of south asian ethnicity. *Ethnic and racial studies*, 30(3), 481-501.
- Correll, J., Judd, C. M., i Wittenbrink, B. (2010). Measuring prejudice, stereotypes and discrimination. U: Dovidio, J.F., Hewstone, M., Glick, P. i Esses, V.M. (Ur.), *The SAGE Handbook of prejudice, stereotyping and discrimination*. London: SAGE Publications.
- Crowson, H. M. (2010). Prejudice against international students: the role of threat perceptions and authoritarian dispositions in US Students. *The journal of psychology*, 144(5), 413–428.
- Cutts, M. (1999). *The humanitarian operation in Bosnia, 1992-95: dilemmas of negotiating humanitarian access*. Geneva: Research Unit, UNHCR.
- Čačić-Kumpes, J., Gregurović, S. i Kumpes, J. (2013). Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 42(3), 305–336.
- Dawson, J. F. (2014). Moderation in management research: What, why, when and how. *Journal of Business and Psychology*, 29, 1-19.
- Deutsch, F. (2006). Legitimacy and identity in the European Union: Empirical findings from the old member states. U: Karolewski, I. P. i Kaina, V. (Ur.), *European*

- Identity: Theoretical Perspectives and Empirical Insights* (str. 149-178). Münster: LIT.
- Dovidio, J. F. i Esses, V. M. (2001). Immigrants and immigration: Advancing the psychological perspective. *Journal of social issues*, 57, 375-387.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7, 117-140.
- Hall, D. L., Matz, D. C., i Wood, W. (2010). Why don't we practice what we preach? A meta-analytic review of religious racism. *Personality and social psychology review*, 14, 126-139
- Herman, M., Van Zalk, W. i Kerr, M. (2014). Developmental trajectories of prejudice and tolerance toward immigrants from early to late adolescence. *Youth Adolescence*, 43, 1658-1671.
- Johnson, M. K., Rowatt, W. C., Barnard-Brak, L. M., Patock-Peckham, J. A., LaBouff, J. P. i Carlisle, R. D. (2011). A mediational analysis of the role of right-wing authoritarianism and religious fundamentalism in the religiosity-prejudice link. *Personality and individual differences*, 50(6), 851-856.
- Kamenov, Ž., Jelić, M., Huić, A., Franceško, M., i Mihić, V. (2006). Odnos nacionalnog i europskog identiteta i stavova prema europskim integracijama građana Zagreba i Novog Sada. *Društvena istraživanja*, 15(4-5), 867-890.
- Kraus, P. A. (2008). *A Union of Diversity. Language, Identity and Polity-Building in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Licata, L. i Klein, O. (2002). Does European citizenship breed xenophobia? European identification as predictor of intolerance towards immigrants. *Journal of community and applied social psychology*, 12, 323-337.
- Mayda, A. M. (2006). Who is against immigration? A cross-country investigation of individual attitudes toward immigrants. *The Review of Economics and Statistics*, 88, 510-530.
- Mesić, M., i Bagić, D. (2011). Stavovi hrvatskih građana prema kulturnim različitostima. *Migracijske i etničke teme*, 27(1), 7-38.
- MUP (2016) Statistika: Tražitelji međunarodne zaštite. <<http://www.mup.hr/main.aspx?id=188055>>. Pristupljeno 10. kolovoza 2016.
- Murphy, K. R. i Davidshofer, C. O. (1988). *Psychological Testing: Principles and Applications*. New Jersey: Prentice Hall.

- Nesdale, D i Lawson, M. (2011). Social Groups and Children's Intergroup Attitudes: Can School Norms Moderate the Effects of Social Group Norms?. *Child development*, 00, 1-13.
- Nickerson, A. i Louis, W. R. (2008). Nationality versus humanity? Personality, identity, and norms in relation to attitudes toward asylum seekers. *Journal of Applied Social Psychology*, 38, 796–817.
- Pehrson, S., Gheorghiu, M. A., i Ireland, T. (2012). Cultural threat and anti-immigrant prejudice: The case of protestants in Northern Ireland. *Journal of community & applied social psychology*, 22(2), 111-124.
- Raabe, T. i Beelmann, A. (2011). Development of ethnic, racial, and national prejudice in childhood and adolescence: A multinational meta-analysis of age differences. *Child development*, 82(6), 1715–1737.
- Roccas, S., Schwartz, S. H. i Amit, A. (2010). Personal value priorities and national identification. *Political psychology*, 31(3), 393–419.
- Rutland, A., Killen, M. i Abrams, D. (2010). A new social-cognitive developmental perspective on prejudice: The interplay between morality and group identity. *Perspectives on Psychological Science*, 5(3), 279–291.
- Schmuck, D. i Matthes, J. (2014). How anti-immigrant right-wing populist advertisements affect young voters: symbolic threats, economic threats and the moderating role of education. *Journal of ethnic and migration studies*, 9451(11), 1–23.
- Schweigler, G. (1975). *Nationalbewußtsein in der BRD und in der DDR* (National consciousness in the FRG and in the GDR). Düsseldorf: Universitätsverlag.
- Schweitzer, R., Perkoulidis, S., Krome, S., Ludlow, C. i Ryan, M. (2005). Attitudes towards refugees: The dark side of prejudice in Australia. *Australian journal of psychology*, 57(3), 170–179.
- Sechrist, G. B. i Stangor, C. (2001). Perceived consensus influences intergroup behavior and stereotype accessibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 645–654.
- Semyonov, M., Raijman, R., Tov, A. Y. i Schmidt, P. (2004). Population Size, Perceived Threat and Exclusion: A Multiple Indicator Analysis of Attitudes toward Foreigners in Germany. *Social Science Research*, 33, 681–701.
- Stephan, W. G., Ybarra, O., Martinez, C., Schwarzwald, J. i Tur-Kaspa, M. (1998). Prejudice toward immigrants to Spain and Israel: An integrated threat theory analysis. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 29, 559 – 576

- Stephan, W. G. i Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. U: Oskamp, S. (Ur.), *Reducing Prejudice and Discrimination*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Stephan, W. G. i Renfro, C. L. (2002). The role of threat in intergroup relations. U: Mackie, D. M. i Smith, E. R. (Ur.), *From prejudice to intergroup emotions: Differentiated reactions to social groups* (str. 191–207). New York: Psychology Press
- Stephan, W. G., Renfro, C. L., Esses, V. M., White, C., i Martin, T. (2005). The effects of feeling threatened on attitudes toward immigrants. *international journal of intercultural relations*, 29, 1-19.
- Stephan, W. G, Ybarra, O. i Morrison K. R (2015) Intergroup threat theory. U: T.D. Nelson (Ur.), *Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination: 2nd Edition*. Psychology Press.
- Tausch, N., Hewstone, M., Kenworthy, J., Cairns, E. i Christ, O. (2007). Cross-community contact, perceived status difference and intergroup attitudes in Northern Ireland: The mediating roles of individual-level vs. group-level threats and the moderating role of social identification. *Political Psychology*, 28(1), 53–68.
- Tajfel, H. i Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. U: S. Worchel i W. G. Austin (Ur.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Tofant, J. (2004). *Povezanost nacionalnog identiteta s osobnim i kolektivnim samopoštovanjem*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Turner, J. C. (1987). A self-categorization theory. U: Turner, J. C, Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D. i Wetherell, M. S. (Ur.), *Rediscovering the Social Group: A Self-Categorization Theory*. Oxford: Basil Blackwell.
- UNHCR (2016) Global Trends: Forced Displacement in 2015. <<http://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/576408cd7/unhcr-global-trends-2015.html>>. Pristupljeno 8. kolovoza 2016.
- UNHCR (1951). United Nations Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees. <<http://www.unhcr.org/3b66c2aa10>>. Pristupljeno 10. kolovoza 2016.
- UNHCR (2016). *UNHCR viewpoint: 'Refugee' or 'migrant' – Which is right?* <<http://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html>>. Pristupljeno 25. studenog 2016.
- Velasco González, K., Verkuyten, M., Weesie, J., i Poppe, E. (2008). Prejudice towards Muslims in the Netherlands: testing integrated threat theory. *The British journal of social psychology/The British psychological society*, 47(3), 667–685.

Wagner, U., Christ, O., i Heitmeyer, W. (2010). Anti-immigration bias. U: Dovidio, J.F., Hewstone, M., Glick, P. i Esses, V.M. (Ur.). *The SAGE Handbook of prejudice, stereotyping and discrimination*. London: SAGE Publications.

Župarić-Iljić, D., i Gregurović, M. (2012). Stavovi studenata prema tražiteljima azila u Republici Hrvatskoj. *Institut za migracije i narodnosti*, Zagreb.

Prilozi

Prilog A

Matrica korelacija prediktora i kriterija uključenih u hijerarhijske regresijske analize

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1 Strukovna / Gimnazija	—													
2 Plan upisa na fakultet	.19**	—												
3 Obrazovanje roditelja	-.14*	-.05	—											
4 Životni standard	-.11	-.13*	.34**	—										
5 Želja za odlaskom u inozemstvo	-.12*	-.03	-.01	-.00	—									
6 Važnost religije	.00	-.00	-.09	.02	-.28**	—								
7 Informiranost	-.10	-.02	.06	.08	-.04	.08	—							
8 Nacionalni identitet	.04	-.02	-.03	.13*	-.41**	.45**	.15*	—						
9 Europski identitet	-.29**	-.16**	.08	.11	.10	.07	.11	.30**	—					
10 Prijetnja EU	.28**	-.01	-.03	.12	-.22*	.28**	.05	.28**	-.10	—				
11 Prijetnja x Europski identitet	.00	-.10	.10	.12*	.02	-.14*	.06	-.10	.12	-.02	—			
12 Prijetnja x Nacionalni identitet	.01	-.04	.07	.08	-.03	-.14	.15*	-.17**	-.10	-.10	.25**	—		
13 Odobravanje napada	.33**	.07	.01	.15*	-.15*	.13*	.02	.20**	-.13*	.59**	.07	.05	—	
14 Socijalna distanca	.25**	.16**	-.04	.17**	-.09	.21**	-.01	.29**	-.14*	.56**	-.11	-.12	.50**	—

*p<0.05, **p<0.01